

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۰، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۶، صفحات ۴۷-۶۷

ترسیم و تحلیل شبکه‌های ارتباطی میان ذی‌نفعان صیادی و نقش آن در توسعه گردشگری روستایی: مطالعه موردی روستای سلخ، جزیره قشم

سینا بهروزی خورگو و حنا محمدی کنگرانی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱/۲۷

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل شبکه‌های ارتباطی میان ذی‌نفعان صیادی اعم از مردمی و دولتی در روستای سلخ به منظور بررسی علل عدم توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی انجام شد. بر این اساس، داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه از افراد و ادارات ذی‌نفع صیادی جمع‌آوری شد و با استفاده از نرم‌افزار Visone، شاخص‌های مرکزیت درجه درونی، جایگاه و گروه‌بندی بر اساس هم‌ارزی ساختاری ترسیم و تحلیل شدند. نتایج پژوهش نشان داد که در شبکه ارتباطی میان ذی‌نفعان صیادی، اعم از مردمی و دولتی، نقصی وجود ندارد و علت عدم توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در این روستا عدم شناخت صیادان و ادارات مرتبط با فعالیت صیادی در روستای سلخ در زمینه گردشگری روستایی و نیز به دلیل مشکلات اقتصادی صیادان است، تا جایی که به دلیل وضعیت بد اقتصادی، حدود ۶۷ درصد آنها تمایلی به ادامه فعالیت صیادی ندارند.

* به ترتیب، دانشجوی کارشناسی ارشد اکوتوریسم، دانشگاه هرمزگان؛ و نویسنده مسئول، دانشیار دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه هرمزگان و عضو هیئت علمی پژوهشکده محیط زیست و توسعه پایدار (kangarani@ut.ac.ir).

از این رو، پیشنهاد می‌شود که برای توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در این روستا، فعالیت‌های صیادان و ادارات مرتبط با بخش صیادی در این راستا هماهنگ شود و معرفی و تبلیغات مناسب در خصوص قابلیت‌های گردشگری این روستا و جذب گردشگر صورت گیرد.

کلیدواژه‌ها: توسعه گردشگری روستایی، تحلیل شبکه‌ای، ذی‌نفعان صیادی، نرم‌افزار *Visone*، سلخ (روستا)، قشم (جزیره).

مقدمه

برنامه‌های توسعه روستایی جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور است که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی-اقتصادی جامعه روستایی به‌کار می‌رود. این برنامه‌ها توسط دولت و کارگزاران آن در مناطق روستایی اجرا می‌شود. این امر در میان کشورهای در حال توسعه که دولت نقشی اساسی در تلاش برای تجدید ساختمان جامعه به منظور هماهنگی با اهداف سیاسی و اقتصادی خاص به عهده دارد، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند (پاپلی یزدی، ۱۳۸۷: ۵۳). اندیشه توسعه یکپارچه یا همه‌جانبه روستایی اصولاً بر این اصل اساسی استوار است که سکونتگاه‌های روستایی همچون تمام پدیده‌ها و واحدهای مکانی-فضایی در واقع نظام‌هایی هستند که اجزای آن با یکدیگر در کنش متقابل بوده و هرگونه تغییری در یک جزء، به سایر اجزا منتقل می‌شود؛ بنابراین، اجزای گوناگون باید به‌گونه‌ای هماهنگ و هم‌نوا در راستای اهداف نظام عمل کنند (سعیدی، ۱۳۹۱: ۱۷۴). بسیاری از اندیشمندان به ارائه تمهیدات و راهبردهای فراوان برای دستیابی به توسعه در محیط‌های روستایی پرداخته‌اند که از آن میان، توسعه و گسترش فعالیت گردشگری روستایی در قالب جزئی از صنعت گردشگری در روستاهای دارای ظرفیت طبیعی و تاریخی لازم برای گسترش این صنعت است (شمس‌الدینی، ۱۳۸۹: ۹۶). گردشگری روستایی با رویکرد صیادی، علاوه بر اینکه یک فعالیت تفریحی برای ساکنان هر منطقه است، می‌تواند نوعی گردشگری به مفهوم کلی آن محسوب شود (Ditton et al., 2002: 18). گردشگری

روستایی با رویکرد صیادی بخشی از طبیعت‌گردی دریایی است و فرصتی را برای گردشگران ایجاد می‌کند که همراه با صیادان، به دریا بروند و زندگی روی دریا را تجربه کنند. در این نوع گردشگری، گردشگران با انواع ابزار صید و روش‌های گوناگون آن آشنا می‌شوند و آگاهی‌هایی نسبت به محیط زیست دریایی و تنوع زیستی ناحیه پیدا می‌کنند. این نوع گردشگری می‌تواند با ایجاد تنوع در فعالیت‌های جوامع صیادی، سبب غلبه بر مشکلات اقتصادی و بازسازی این جوامع شود و موفقیت در اجرای چنین فعالیتی می‌تواند خطر فراموشی روش‌های صید سنتی را کاهش دهد. به‌طور کلی، پیدایش بخش گردشگری روستایی به‌صورت ویژه و هدفمندتر موجب افزایش پویایی، افزایش تعداد ماهیگیرانی که به‌صورت تفریحی ماهیگیری می‌کنند و پیدایش ارائه‌کنندگان خدمات (از قبیل راهنمایان، دارندگان قایق، دارندگان زمین و دارندگان محل سکونت) خواهد شد. این افراد با ارائه پیشنهادهایی درخصوص محل گردشگری صیادی، نوع آن و تعیین قیمت برای خدمات خود، می‌توانند سبب افزایش ماهیگیرانی شوند که به‌صورت تفریحی بدین امر مبادرت می‌ورزند (Higginbottom, 2004: 59).

متأسفانه تاکنون در پژوهش‌های مرتبط با صیادی، به جنبه‌های گردشگری روستایی با این رویکرد کمتر پرداخته شده و این نوع گردشگری به‌مثابه صنعتی است که با مشکل نبود اطلاعات پایه در مورد اثرات اقتصادی آن در سطح منطقه‌ای و محلی مواجه است؛ این‌گونه مسائل مانع گسترش این نوع از صنعت گردشگری در مقایسه با سایر بخش‌های گردشگری شده است. به‌رغم وجود ظرفیت گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در بخش‌هایی از کشور ایران، متأسفانه تاکنون مطالعه‌ای در این خصوص در کشور انجام نشده و این صنعت در مناطق ساحلی ناشناخته مانده است. روستای سلخ یکی از روستاهای جزیره قشم است. شغل اکثر افراد این روستای ساحلی صیادی است، که می‌توان از این قابلیت برای ایجاد گردشگری روستایی در این روستا استفاده کرد؛ اما با توجه بدین نکته مهم که منابع آبیان و توجیه اقتصادی صید آنها رو به افول است، بخش زیادی از صیادان

این روستا رو به مشاغل دیگر آورده و تعداد آنها سال به سال در حال کاهش است. اگرچه نمی‌توان از این روند کاهشی به‌طور کامل جلوگیری کرد، اما می‌توان با توجه بیشتر به مسائل صیادان و معیشت آنها، سرعت این روند را کاهش داد. گردشگری روستایی با رویکرد صیادی می‌تواند یکی از این راهکارها باشد که سبب ایجاد یک منبع درآمد جدید و جایگزین برای صیادان می‌شود، که البته هم با ساختار اجتماعی و شغل آباو اجدادی آنها و هم با قابلیت بالقوه این روستا هماهنگ است. از آنجا که هدف پژوهش حاضر بررسی شبکه‌های ارتباطی میان ذی‌نفعان محلی و دولتی در راستای ایجاد و گسترش گردشگری روستایی با رویکرد صیادی بوده، از روش تحلیل شبکه‌ای استفاده شده است.

در این راستا، محمدی کنگرانی و همکاران (۱۳۹۳)، با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای، به بررسی شبکه اعتماد میان شاغلان بخش گردشگری در روستای طبل جزیره قشم پرداختند. نتایج کار آنها نشان داد که شاغلان بخش طبیعت‌گردی این روستا، علی‌رغم ارتباطات گسترده با گردشگران و وجود احتمال تأثیرپذیری از آنها، همچنان روابطه با افراد جامعه خود را حفظ کرده‌اند، به‌گونه‌ای که در بالاترین سطح، افراد خانواده خود را به‌عنوان افراد مورد اعتماد خود دانسته‌اند. همچنین، اطلاع افراد این روستا از قابلیت‌های گردشگری سبب توسعه آن در روستای طبل و ایجاد یک منبع درآمد جدید برای ساکنان آن شده است، تا جایی که درآمد شصت خانوار در این روستا به‌طور مستقیم از گردشگری است. سیلاری و همکاران (Cillari et al., 2012) نیز با بهره‌گیری از روش تجزیه مختصات اصلی^(۱)، به بررسی فرصت‌ها و قابلیت‌های توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در منطقه‌ای ساحلی در تنگه سیسیل پرداختند و بدین نتیجه رسیدند که استفاده از گردشگری صیادی در منطقه به افزایش جذب گردشگر، ایجاد منابع جدید درآمد برای صیادان، ایجاد زمینه‌های جدید برای ماهیگیری و استفاده از قابلیت‌های فرهنگی منطقه انجامیده است. همچنین، لینگ چن (Ling Chen, 2010) به بررسی گوناگونی صیادی در گردشگری کشور تایوان با هدف ایجاد فعالیت‌های جدید در اقتصاد سواحل با استفاده از گردشگری صیادی پرداخت

و نتیجه گرفت که در روستاهای دارای صنعت ماهیگیری، با ایجاد برنامه‌های آموزشی برای تشویق ماهیگیران و آموزش ضمن خدمت مقامات محلی روستا در راستای ایجاد فعالیت‌های تفریحی صیادی با مدیریت ساحلی دولت، می‌توان فرصت‌های شغلی جدید به‌وجود آورد و سبب بهبود شرایط اقتصادی مردم روستا شد. چئونگ (Cheong, 2003) نیز با هدف بهبود شرایط اقتصادی جوامع صیادی از طریق گردشگری روستایی و با بهره‌گیری از روش مطالعه کتابخانه‌ای و جمع‌آوری پرسشنامه و تحلیل آماری، به بررسی جوامع صیادی و گردشگری در کره جنوبی پرداخت؛ نتایج نشان داد که با خصوصی‌سازی فعالیت‌های گردشگری در تعاونی‌های صیادی، می‌توان باعث توسعه گردشگری ساحلی شد.

بررسی مطالعات خارجی در زمینه گردشگری صیادی نشان می‌دهد که در این مطالعات، بیشتر به بعد اقتصادی موضوع پرداخته شده است. اگرچه درآمدزایی و سودآوری این نوع گردشگری از شروط اصلی توسعه آن است، اما بررسی و ارزیابی تأثیرات اجتماعی توسعه گردشگری صیادی که در پی ایجاد منبع جدید درآمد و تشکیل تعاونی‌ها در این مناطق به‌وجود می‌آید، ضروری است. با این همه، شوربختانه تاکنون این نوع از گردشگری در ایران ناشناخته مانده و مطالعه‌ای در زمینه آن در کشور صورت نگرفته است. بر این اساس، پژوهش حاضر تلاش کرده است تا علاوه بر سنجش میزان آگاهی ذی‌نفعان مردمی و دولتی نسبت به گردشگری صیادی در یکی از روستاهای جزیره قشم که دارای قابلیت توسعه این نوع گردشگری است، با بررسی و تحلیل دلایل عدم توسعه آن در این منطقه با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای و محاسبه شاخص‌هایی چون مرکزیت و گروه‌بندی، به دو پرسش زیر پاسخ دهد:

۱- ذی‌نفعان دولتی و مردمی تا چه حد از قابلیت‌های گردشگری روستایی با رویکرد صیادی آگاهی دارند؟

۲- آیا عدم توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در روستای سلخ علی‌رغم قابلیت‌های بالقوه آن به دلیل ارتباطات نامناسب میان ذی‌نفعان دولتی و مردمی است؟

مبانی نظری

تحلیل شبکه‌ای که بر پایه نظریه شبکه‌ای بنا نهاده شده، از تازه‌ترین روش‌های حل مسئله، شناخت روابط، تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و مدیریت است. این رویکرد به بررسی و مطالعه چگونگی تأثیرگذاری ساختارهای اجتماعی روابط احاطه‌کننده فرد یا گروه یا سازمان بر عقاید و باورها می‌پردازد. قاعده کلی در تحلیل شبکه‌ای این است که باید ویژگی‌های روابط میان واحدها بررسی شوند و نه ویژگی‌های خود واحدها (Scott, 1992: 53). تحلیل شبکه‌ای تحت نظریه کاربردی گراف‌ها طبقه‌بندی می‌شود (Brandes and Erlebach, 2005: 123) و بیشتر با ریاضیات سروکار دارد تا با آمار و تحلیل کمی؛ در این روش، کاربرد ریاضیات شامل نظریه گراف‌ها و جبر ماتریس هاست، بدین صورت که برای ثبت و ورود داده‌ها و اطلاعات، از ماتریس‌ها و برای نمایش اطلاعات و داده‌های مربوط به الگوهای ارتباطی، از گراف‌ها استفاده می‌شود (هنمن و ریدل، ۱۳۹۳: ۲۵۱). به منظور جمع‌آوری داده‌های مربوط به روابط و نقاط نیز از روش‌های متداول علوم اجتماعی مانند پرسشنامه، مصاحبه ساختارمند و غیرساختارمند، مشاهده غیرمشارکتی، و اسناد و مدارک استفاده می‌شود (Marsden, 1990: 435). از موارد کاربرد تحلیل شبکه‌ای می‌توان طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی پروژه‌ها، شبکه‌های اجتماعی، سامانه‌های حمل و نقل، شبکه‌های ارتباطی، پخش و انتشار بیماری‌های واگیردار، نظریه سازمانی و تحلیل وقایع را نام برد (Brandes and Erlebach, 2005: 87).

روش تحلیل شبکه‌ای به تصمیم‌گیرنده، مدیر یا سیاست‌گذار این امکان را می‌دهد که در این فرایند، مشارکت کامل داشته باشد و در نهایت، بر اساس تجارب و مهارت خود، به نتایج مورد نظر دست یابد. از سوی دیگر، شبکه‌بندی امکان بررسی و تحلیل ارتباطات میان یک مسئله و مسائل مرتبط را فراهم می‌سازد. در این روش، از مفاهیم و اندازه‌هایی برای یاری دادن به تصمیم‌گیرنده و سیاست‌گذار استفاده می‌شود که با محاسبه آنها و به کمک

نرم‌افزارهای مرتبط، شبکه‌های مختلف برای تحلیل «جایگاه نقاط» و یا «روابط میان آنها» ترسیم می‌شود (محمدی کنگرانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). از مهم‌ترین مفاهیم مورد استفاده در این روش می‌توان مرکزیت‌ها، گروه‌بندی‌ها و جایگاه را یادآور شد.

روش‌شناسی

روستای سلخ یکی از روستاهای جزیره قشم با ویژگی‌های طبیعی مانند بام قشم، کاسه سلخ و غار نمکی و نیز آداب و رسومی همچون مراسم زار، نوروز صیادی و مراسم لوین است. از آنجا که شغل غالب افراد در روستای سلخ صیادی است، این روستا دارای قابلیت بالقوه برای توسعه گردشگری به‌ویژه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی است، که بسته به روش صید و وضعیت آب و هوایی، این فعالیت گردشگری می‌تواند در تمام طول سال، روز یا شب انجام شود و با توجه به درخواست گردشگران، می‌توان خدماتی مانند آموزش غواصی و آموزش تهیه غذای دریایی بر روی شناور یا در سواحل را به گردشگران ارائه کرد.

روستای سلخ دارای ۴۲۰ خانوار و ۲۲۸۱ نفر جمعیت است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). در این روستا، طبق آمار اداره شیلات، ۵۹۸ نفر صیاد به صید استغال دارند و تعداد مالکان شناورها نیز ۷۴ نفر است. در این روستا، چهار کارخانه شامل دو کارخانه فرآورده‌های ماهی و یک کارخانه یخ‌سازی و یک مرکز آب‌شیرین‌کن فعالیت دارند و شرکت سوخت‌رسان به کشتی‌ها نیز در شرف تأسیس است. اماکن آموزشی روستای سلخ عبارت‌اند از: یک مهد کودک و دو مدرسه ابتدایی (پسرانه و دخترانه)، دو مدرسه راهنمایی (پسرانه و دخترانه)، یک دبیرستان دخترانه و یک کتابخانه که در حدود هشت هزار جلد کتاب دارد. جمع‌بندی و تحلیل اطلاعات و آمار ارائه‌شده در خصوص روستای سلخ نشان می‌دهد که گرچه شغل غالب ساکنان این روستا صیادی بوده و صنایع کوچک و متوسط تولید و فرآوری ماهی نیز در آنجا مستقر است، اما متأسفانه هیچ‌گونه توسعه‌ای در زمینه‌های مختلف گردشگری روستایی از جمله گردشگری صیادی در این روستا انجام نشده است، حال آنکه اغلب

روستاهای بزرگ جزیره قشم به دلیل دارا بودن قابلیت‌های متعدد گردشگری روستایی مانند صنایع دستی، جنگل‌های حرا و یا جاذبه‌های طبیعی زمین‌شناختی، توسعه یافته‌اند و گردشگری روستایی در قالب یک منبع درآمد جدید در آنها رونق یافته است.

در راستای تحقق هدف پژوهش حاضر مبنی بر تحلیل شبکه‌های ارتباطی میان ذی‌نفعان صیادی اعم از مردمی و دولتی در روستای سلخ به منظور بررسی علل عدم توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی، از روش تحلیل شبکه‌ای و نرم‌افزار Visone برای ترسیم شبکه همکاری استفاده شده است؛ برای تحلیل شبکه‌ها نیز شاخص‌های مرکزیت درجه درونی، جایگاه و هم‌ارزی ساختاری محاسبه شدند. به‌طورکلی، مرکزیت دارای مفهومی گسترده است و از آن برای شناسایی و تعیین مهم‌ترین کنشگران و یا ارتباطات در یک شبکه استفاده می‌شود (Wasserman and Faust, 1994: 10). ساده‌ترین نوع مرکزیت، مرکزیت درجه است؛ هر چه میزان مرکزیت درجه یک نقطه بیشتر باشد، دسترسی آن به منابع بیشتر بوده و مرکزی‌تر محسوب می‌شود. مرکزیت درجه درونی نیز شامل تعداد ارتباطات واردشده به هر کنشگر بوده و بیشتر بودن آن نشان‌دهنده نفوذ بیشتر کنشگر است. گروه‌بندی کنشگران یک شبکه نیز یکی از مهم‌ترین مفاهیم برای بررسی ساختار شبکه بوده و امکان درک چگونگی رفتار یک کنشگر یا سازمان درون یک گروه و نیز رفتار کل شبکه را فراهم می‌سازد. همچنین، شناسایی بخش‌های ضعیف و قوی درون یک شبکه از طریق بررسی تعداد و شدت ارتباطات میان گروه‌ها و درون آنها فراهم می‌شود. شاخص هم‌ارزی ساختاری نوعی از گروه‌بندی است که بر اساس آن، کنشگران واقع در یک طبقه هم‌ارزی دارای الگویی یکسان از روابط با سایر کنشگران بوده و موقعیت‌هایی یکسان در شبکه دارند (هنمن و ریدل، ۱۳۹۳: ۴۷). همچنین، جایگاه یک رأس برابر است با مجموع تعداد ارتباطات دارای وزن بیشتر که به کنشگر یادشده منتهی می‌شوند. این مفهوم مرکزیت نیست و جایگاه نقطه را در یک سلسله‌مراتب نشان می‌دهد و بیشتر بودن آن نیز نشان‌دهنده نفوذ بیشتر کنشگر در میان سایر کنشگران است (Scott, 1992: 76).

در این راستا، پس از بازدید اولیه از روستای سلخ و مصاحبه با تعدادی از صیادان و مالکان شناورهای صیادی و نیز مشاهده وضعیت صید در این روستا، کلیه ذی‌نفعان مردمی و دولتی صیادی شناسایی شدند. بر این اساس، صیادان روستای سلخ اعم از مالکان، ناخداها و خدمه، شورای اسلامی روستا، و دهیار در گروه ذی‌نفعان مردمی صیادی و اداره تعاونی صیادی سلخ، اداره شیلات سلخ، اداره شیلات قشم و دریابانی سلخ در گروه ذی‌نفعان دولتی صیادی قرار گرفتند. همچنین، مشخص شد که مالکان شناورهای صیادی رابطان اصلی با ذی‌نفعان و دستگاه‌های دولتی هستند و به‌نوعی نمایندگان صیادان تلقی می‌شوند. بر این اساس، یک پرسشنامه اولیه طراحی شد که توسط کلیه ۷۴ مالک شناور صیادی در این روستا تکمیل شد. در این پرسشنامه، از این افراد پرسیده شد که آیا مایل به ادامه فعالیت صیادی هستند؟؛ در صورت بهبود وضعیت اقتصادی صیادی، آیا به فعالیت صیادی ادامه می‌دهند؟؛ و از گردشگری روستایی با رویکرد صیادی چه می‌دانند؟ سپس، به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای ترسیم و تحلیل شبکه همکاری میان آنها، پرسشنامه دیگری برای پرسش در خصوص شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی طراحی شد. بر این اساس، از ۷۴ مالک شناور صیادی خواسته شد تا نام آن دسته از ادارات دولتی را که در خصوص مشکلات کاری به آنجا مراجعه می‌کنند، ذکر کنند. در نهایت، شصت نفر از این ۷۴ نفر پاسخ دادند و بقیه عنوان کردند که مایل به پاسخ‌گویی نیستند. همچنین، پرسشنامه‌ای برای بررسی شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی طراحی شد و از هفت کارشناس دولتی مرتبط خواسته شد تا نام سه نفر از ذی‌نفعان مردمی روستای سلخ را که بیشترین همکاری را با آنها دارند، بیان کنند.

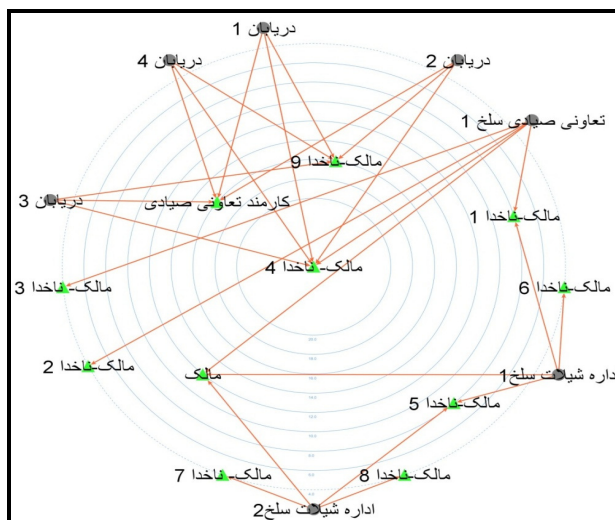
روایی و پایایی پرسشنامه‌های تحلیل شبکه‌ای با بررسی اعتبار ساختاری این پرسشنامه‌ها صورت می‌گیرد. «در این شیوه، باید جمع‌آوری شواهد بر مبنای منابع چندگانه انجام گیرد. برای تحقق این منظور، می‌توان از چند نوع ابزار مانند گروه‌سنجی، پرسشنامه، مصاحبه یا

مشاهده استفاده کرد؛ به عنوان نمونه، می توان نتایج تحقیق را با پاسخ گویان در میان گذاشت و از این طریق، درباره صحت و سقم ابزار قضاوت کرد» (Helms et al., 2010). بعد از تکمیل پرسشنامه ها، داده ها در قالب ماتریس وارد نرم افزار Excel شدند که پاسخ دهندگان اعم از دولتی و مردمی در سطرها و انتخاب شدگان شامل ذی نفعان مردمی و دولتی در ستون های آن قرار گرفتند. برای ارزش سلول ها نیز از ارزش های صفر و یک استفاده شد، بدین صورت که یک نشان دهنده وجود همکاری و صفر بیانگر عدم آن بود. سپس، دو ماتریس همکاری ذی نفعان مردمی با ذی نفعان دولتی و نیز ذی نفعان دولتی با ذی نفعان مردمی وارد نرم افزار Visone شدند و ترسیم و تحلیل شبکه ها بر اساس شاخص های مرکزیت درجه درونی، جایگاه و نقش های هم ارز ساختاری صورت گرفت. نتایج نیز به منظور صحت سنجی در اختیار پنج نفر از کارشناسان مربوط قرار گرفت.

نتایج و بحث

بررسی پرسشنامه اولیه نشان داد که ۸۵ درصد از مالکان شناورهای صیادی و ۵۵ درصد از کارمندان ادارات بررسی شده اطلاعاتی در زمینه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی ندارند؛ همچنین، ۶۷ درصد از این مالکان مایل به ادامه فعالیت صیادی نیستند، اما ۹۲ درصد از آنها در صورت بهبود وضعیت اقتصادی، به ادامه این فعالیت تمایل دارند. بر این اساس، مشاهده می شود که غالب ذی نفعان مردمی و ذی نفعان دولتی این روستا اطلاعی از گردشگری روستایی با رویکرد صیادی و قابلیت های فراوان آن ندارند. از سوی دیگر، علی رغم عدم تمایل اغلب صیادان به ادامه فعالیت صیادی به دلیل مشکلات اقتصادی، اکثریت آنها در صورت بهبود وضعیت مایل به ادامه فعالیت هستند که همین مسئله می تواند نقش گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در اقتصاد این روستا و افزایش تمایل صیادان به ادامه فعالیت آبا و اجدادی خود را نشان دهد.

شکل ۱ نمایش مرکزیت درجه درونی آن دسته از ذی‌نفعان مردمی را نشان می‌دهد که بیشترین همکاری را با ذی‌نفعان دولتی داشته‌اند. همچنین، اشکال ۲، ۳ و ۴ نتایج حاصل از ترسیم و تحلیل شبکه همکاری میان ذی‌نفعان مردمی و ذی‌نفعان دولتی را در این روستا نشان می‌دهد. بر این اساس، ذی‌نفعان مردمی انتخاب‌شده با مثلث و ذی‌نفعان دولتی پاسخ‌دهنده با دایره مشخص شده‌اند.

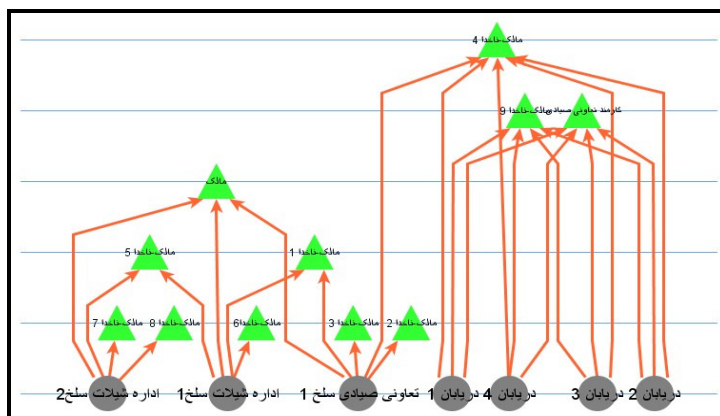

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۱- نمایش مرکزیت درجه درونی شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی

از آنجا که هرچه کنشگری به مرکز دایره نزدیک‌تر باشد، مرکزیت درجه درونی آن بیشتر است، چنان‌که مشاهده می‌شود، فردی که در مرکز دایره قرار گرفته، مالکی است که به دلیل داشتن ارتباطات بیشتر و انتخاب توسط ادارات بیشتر، دارای بیشترین مرکزیت درجه درونی است. بررسی وضعیت اجتماعی وی در روستا حاکی از آن است که این فرد یکی از

مالکان سرشناس روستای سلخ است که در زمینه فعالیت‌های صیادی با ادارات در ارتباط بوده و دارای نقشی مهم در ایجاد ارتباط بین صیادان و ادارات دولتی است. رتبه دوم مربوط به کارمند تعاونی صیادی است که از اهالی روستای سلخ بوده و به‌عنوان نماینده تعاونی صیادی سلخ با ادارات دیگر در ارتباط است؛ همچنین، وی از اعضای شورای اسلامی روستاست. بر این اساس، مشاهده می‌شود که ذی‌نفعان دولتی تنها محدودی از ذی‌نفعان مردمی را انتخاب کرده‌اند که دلیل آن، وجود ساختار سلسله‌مراتبی عرفی و سنتی در میان صیادان روستاست. در واقع، این افراد برای رفع مشکلات کاری خود تنها به یک رده بالاتر از خود مراجعه می‌کنند؛ یعنی، خدمه‌ها به ناخداها، ناخداها به مالکان، و مالکان به ادارات دولتی. حتی در میان مالکان و ناخدایان نیز ساختار سلسله‌مراتبی عرفی رعایت می‌شود. اعضای شورای روستا نیز با توجه به نقش و جایگاه خود، نقشی مهم در ارتباط میان ذی‌نفعان مردمی و ذی‌نفعان دولتی ایفا می‌کنند. در شکل ۲، نمایش سلسله‌مراتبی شاخص جایگاه در شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی آمده است.

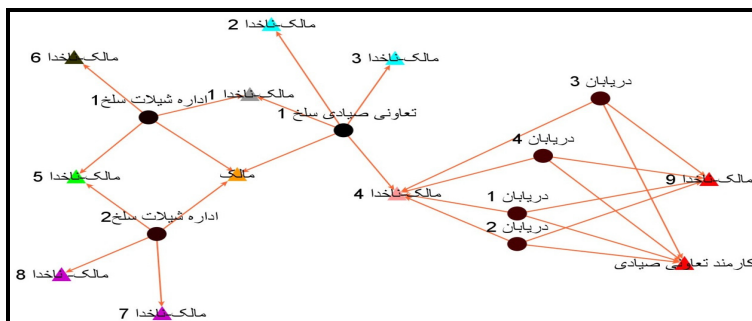

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۲- نمایش شاخص جایگاه شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی

بر این اساس، مشاهده می‌شود که همچنان مالکی دارای بالاترین جایگاه است که از بیشترین مرکزیت درجه درونی نیز برخوردار بود. این موضوع نشان می‌دهد که ذی‌نفعان مردمی برخوردار بیشترین ارتباطات با ادارات از جایگاهی بالاتر نیز برخوردارند؛ در واقع، این افراد نفوذ بیشتری در میان ذی‌نفعان دولتی دارند و بررسی موقعیت اجتماعی آنها در روستا نیز مؤید جایگاه بالای آنها در میان ذی‌نفعان مردمی است. بنابراین، این افراد می‌توانند نقشی بسیار مهم در حفظ و بهبود ارتباطات میان بخش‌های دولتی و مردمی ایفا کنند و حافظ منافع صیادان باشند.

در شکل ۳، نمایش گروه‌بندی هم‌ارزی ساختاری در شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی آمده است. بر این اساس، افراد واقع در یک گروه با رنگ یکسان نشان داده شده‌اند.

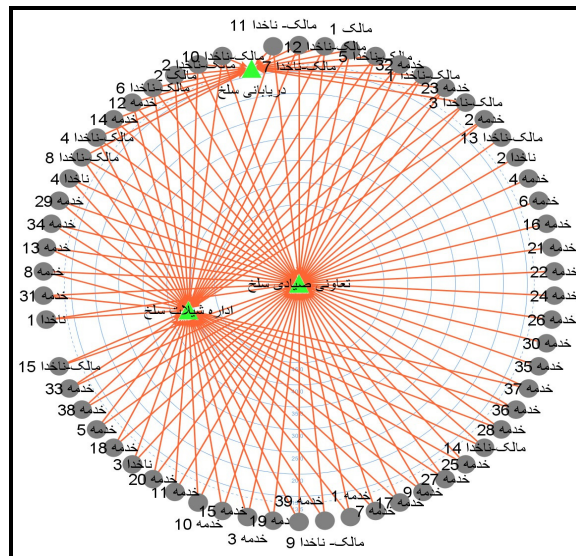

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۳- نمایش گروه‌بندی هم‌ارزی ساختاری شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی

از آنجا که کنشگرهای واقع در یک گروه هم‌ارزی ساختاری دارای الگویی یکسان از روابط با سایر کنشگرها هستند، گروه‌بندی‌های شکل‌گرفته در شکل ۳ قابل توجه است، زیرا افرادی که در یک گروه قرار گرفته‌اند، از نقش‌ها و ارتباطات یکسان برخوردار بوده و

همکاری کمابیش مشابه با دیگران داشته‌اند. بر این اساس، قرار گرفتن یکی از کارمندان تعاونی صیادی و یکی از مالکان در یک گروه نشان‌دهنده نقش و جایگاه یکسان آنها از منظر ذی‌نفعان دولتی است. در واقع، این مالک به عنوان یکی از نمایندگان صیادان با دریابانی سلخ در ارتباط است. همچنین، مالکی که دارای بیشترین مرکزیت درجه درونی و نیز بالاترین جایگاه بوده، توسط چهار نفر از کارمندان دریابانی و نیز کارمند شرکت تعاونی صیادی سلخ انتخاب شده است، زیرا این فرد از بزرگان این روستا بوده و به عنوان یکی از نمایندگان صیادان با تعاونی صیادی سلخ همکاری بیشتری داشته و با دریابانی نیز در ارتباط است. بر این اساس، مشاهده می‌شود که افراد با توجه به انتخاب‌ها و نقش‌های آنها در گروه‌بندی‌ها جای گرفته‌اند و در انتخاب‌های افراد، سلسله‌مراتب قانونی و جایگاه آنها رعایت شده است.

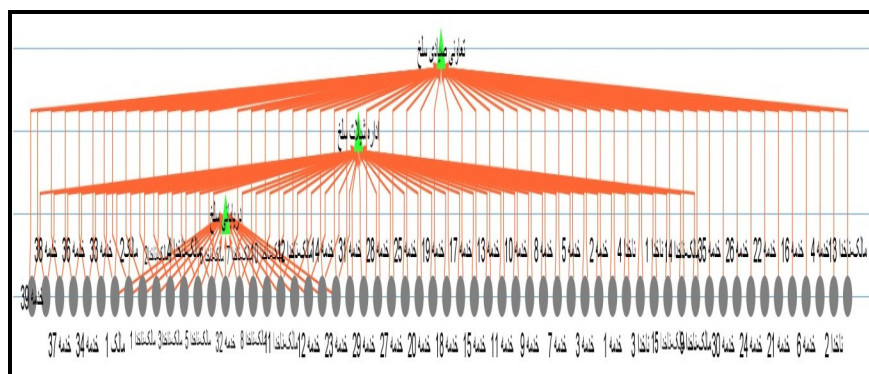
منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۴- نمایش دایره‌ای مرکزیت درجه درونی شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی

اشکال ۴، ۵ و ۶ نتایج حاصل از ترسیم و تحلیل شبکه همکاری میان ذی‌نفعان دولتی و ذی‌نفعان مردمی در روستای سلخ را نشان می‌دهد. بر این اساس، در شکل ۴، نمایش دایره‌ای مرکزیت درجه درونی ذی‌نفعان دولتی آمده است؛ ذی‌نفعان مردمی در خصوص مشکلات کاری خود بدین ذی‌نفعان دولتی مراجعه می‌کنند. در این شکل نیز ذی‌نفعان دولتی با مثلث و ذی‌نفعان مردمی با دایره مشخص شده‌اند.

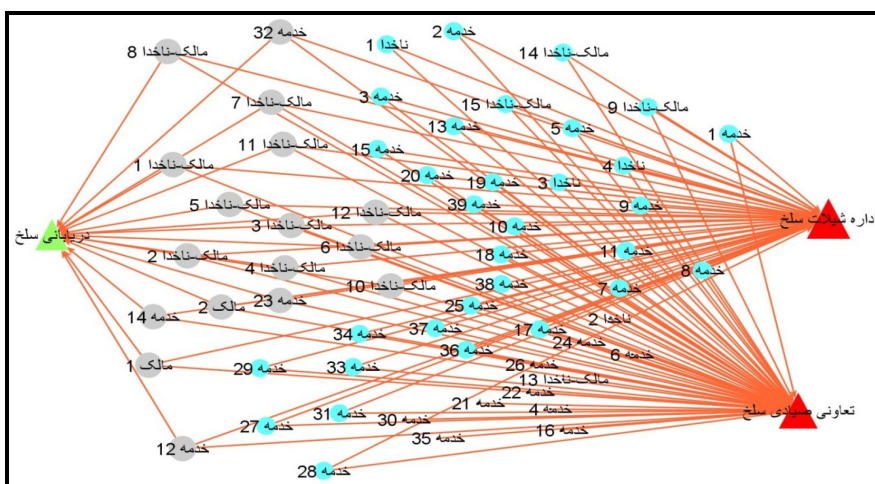
بر اساس شکل ۴، کارمندان شرکت تعاونی صیادی سلخ و اداره شیلات سلخ بیشترین مرکزیت درجه درونی را دارند، که نشان‌دهنده همکاری بیشتر این ادارات با ذی‌نفعان مردمی است. از آنجا که تعاونی، به‌عنوان نماینده صیادان، به امور مربوط به سوخت شناورها از طریق سایت شرکت نفت و دیگر کارهای مربوط می‌پردازد و نیز بندر صیادی سلخ به‌عنوان نماینده اداره شیلات در این روستا کارهای مربوط به مجوز صید صیادان را انجام می‌دهد، صیادان برای رفع مشکلات خود که غالباً شامل گرانی ادوات صید است (با توجه به پایین بودن قیمت محصول، شش ماهه بودن مدت دفترچه تردد شناور و عدم تحویل‌گیری ساردین ماهیان توسط کارخانه‌های پودر ماهی)، بدین ادارات بیشتر مراجعه می‌کنند. همچنین، مشاهده می‌شود که یکی از کارمندان دریابانی سلخ توسط تعدادی از ذی‌نفعان مردمی انتخاب شده است؛ ولی با توجه به اینکه مشکلات ذی‌نفعان مردمی بیشتر با همکاری تعاونی صیادی سلخ و اداره شیلات سلخ قابل حل بوده، این دو اداره در زمینه حل مشکلات کاری صیادان مؤثرتر و کارآمدتر است. بنابراین، نتیجه محاسبه این شاخص کاملاً منطبق با وظایف قانونی ذی‌نفعان دولتی و انتظارات ذی‌نفعان مردمی از آنهاست.

در شکل ۵ که جایگاه ذی‌نفعان دولتی را از منظر ذی‌نفعان مردمی نشان می‌دهد، ذی‌نفعان دولتی با مثلث و ذی‌نفعان مردمی با دایره مشخص شده‌اند. بر این اساس، مشاهده می‌شود که نتایج حاصل از محاسبه شاخص جایگاه با نتایج حاصل از مرکزیت درجه درونی یکسان است.

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۵- نمایش شاخص جایگاه شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۶- نمایش گروه‌بندی نقش‌های هم‌ارز ساختاری شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی

در شکل ۶، شاخص هم‌ارزی ساختاری برای شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی نشان داده شده است. بر این اساس، مشاهده می‌شود که تمامی ذی‌نفعان مردمی بر اساس انتخاب‌های خود در دو گروه قرار گرفته‌اند. ذی‌نفعان دولتی نیز با توجه به نقش و جایگاه آنها از منظر ذی‌نفعان مردمی، دو گروه را تشکیل داده‌اند که اساس کلیه این گروه‌بندی‌ها با آنچه در ساختار وظایف قانونی ذی‌نفعان دولتی و نقش آنها از منظر ذی‌نفعان مردمی دیده می‌شود، کاملاً مطابقت دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی، مالکان برجسته روستا از نقشی مهم در زمینه ارتباط با ادارات مرتبط با فعالیت‌های صیادی برخوردارند. در شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی نیز مشاهده می‌شود که اداره تعاونی صیادی سلخ و اداره شیلات سلخ با مالکان در خصوص مشکلات کاری آنها بیشترین همکاری را دارند. با توجه به مشکلات صیادان که بیشتر با همکاری تعاونی صیادی سلخ و اداره شیلات سلخ قابل حل است، این دو اداره نقش بیشتری در رفع مشکلات آنها داشته و همچنین، با توجه به ماهیت کار آنها، بیشترین همکاری را با ذی‌نفعان مردمی داشته‌اند. ذی‌نفعان مردمی نیز این دو اداره را در زمینه حل مشکلات کاری آنها مؤثرتر و کارآمدتر دانسته‌اند. بر این اساس، جمع‌بندی یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در شبکه‌های ارتباطی میان ذی‌نفعان صیادی اعم از مردمی و دولتی در روستای سلخ نقصی مشاهده نشده و نتایج محاسبه سه شاخص مرکزیت درجه درونی، جایگاه و گروه‌بندی در هر دو شبکه همکاری با هم یکسان است، چراکه هم شبکه همکاری ذی‌نفعان دولتی با ذی‌نفعان مردمی و هم شبکه همکاری ذی‌نفعان مردمی با ذی‌نفعان دولتی تابع ساختار سلسله‌مراتبی عرفی و سنتی میان ذی‌نفعان مردمی روستا و نیز وظایف قانونی ذی‌نفعان دولتی است.

بنابراین، در پاسخ به پرسش نخست پژوهش حاضر، مشاهده می‌شود که غالب ذی‌نفعان مردمی و دولتی از قابلیت‌های گردشگری روستایی به‌ویژه گردشگری صیادی اطلاعی ندارند. در پاسخ به پرسش دوم نیز بررسی‌ها و تحلیل‌ها حاکی از آن است که نقصی در شبکه همکاری میان ذی‌نفعان مردمی و دولتی وجود ندارد و اساساً عدم توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در این روستا، علی‌رغم ظرفیت‌های آن، به دلیل وجود نقص در شبکه همکاری نیست. بر این اساس، باید علت این عدم توسعه را در مواردی از قبیل عدم شناخت کافی از گردشگری روستایی با رویکرد صیادی، عدم برنامه‌ریزی برای این نوع گردشگری، عدم آگاهی از ظرفیت‌های گردشگری منطقه، عدم معرفی منطقه به‌عنوان «منطقه دارای قابلیت گردشگری روستایی» به گردشگران جست‌وجو کرد. همچنین، عدم تمایل ۶۷ درصد از صیادان به انجام فعالیت‌های صیادی با توجه به وضعیت اقتصادی نامطلوب این‌گونه فعالیت‌ها و نیز ارائه خدمات محدود توسط ادارات مرتبط با بخش صیادی از دیگر دلایل عدم توسعه گردشگری روستایی در این روستاست. از سوی دیگر، از آنجا که حدود ۸۵ درصد از صیادان روستای سلخ و حدود ۵۵ درصد از کارکنان ادارات مرتبط با بخش صیادی شناختی از این نوع گردشگری ندارند و نیز با توجه به ارائه خدمات محدود ادارات مرتبط با فعالیت‌های صیادی این روستا، مشخص می‌شود که در این روستا، به گردشگری روستایی با رویکرد صیادی به‌عنوان یک عامل درآمدزا برای صیادان و توسعه صیادی پرداخته نشده و لازم است که آموزش‌های لازم در زمینه توسعه گردشگری به صیادان و نیز ادارات مرتبط با بخش صیادی داده شود تا با ایجاد یک منبع اقتصادی جدید برای صیادان، بتوان در راستای حفظ فعالیت صیادی در روستا، توسعه گردشگری روستایی و بهبود وضعیت اقتصادی صیادان گام برداشت. نتایج پژوهش حاضر از منظر پابرجا بودن ساختارهای سنتی و عرفی روستایی، با نتایج پژوهش محمدی کنگرانی و همکاران (۱۳۹۳) در روستای دیگری از جزیره قشم تطابق

دارد. همچنین، می‌توان از یافته‌های تحقیقات سیلاری و همکاران (Cillari et al., 2012)، لینگ چن (Ling Chen, 2010) و چئونگ (Cheong, 2003) برای توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در این روستا استفاده کرد.

در پایان، پیشنهاد می‌شود که برای توسعه گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در روستای سلخ، فعالیت‌های صیادان و ادارات مرتبط با بخش صیادی در این روستا هماهنگ شده و با ایجاد آگاهی و آموزش صیادان و بخش‌های اداری مرتبط با فعالیت صیادی در زمینه گردشگری روستایی، به توسعه این نوع گردشگری متناسب با قابلیت‌های موجود توجه شود. سپس، با معرفی و تبلیغات مناسب در خصوص قابلیت‌های گردشگری این روستا و از آن جمله گردشگری روستایی، جذب گردشگر به روستا در دستور کار مسئولان ذی‌ربط قرار گیرد. همچنین، لازم است تحقیقاتی جامع در خصوص چگونگی معرفی قابلیت‌های گردشگری این روستا و نیز روش‌های اقتصادی کردن گردشگری روستایی با رویکرد صیادی در روستای سلخ صورت گیرد. در این میان، می‌توان از قابلیت روش‌های مسئله‌محوری چون تحلیل شبکه‌ای نیز بهره برد. اما ناگفته نپیداست، در صورت عدم انجام اقدام سریع و درخور در خصوص سامان‌دهی وضعیت اقتصادی صیادان در روستای سلخ، در آینده‌ای نزدیک، صیادی در این روستا به فراموشی سپرده می‌شود و صیادان نیز ناچارند برای امرار معاش به مناطق دیگر مهاجرت کرده و به مشاغل کاذب و یا قاچاق که در این مناطق بسیار پررونق است، روی آورند.

یادداشت

1. Principal Coordinate Analysis (PCA)

منابع

پاپلی یزدی، محمدحسین (۱۳۸۷)، *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: سمت.

سعیدی، عباس (۱۳۹۱)، *مبانی جغرافیای روستایی*. تهران: سمت.

شمس‌الدینی، علی (۱۳۸۹)، «گردشگری روستایی، راهکاری سازنده برای توسعه روستایی، نمونه موردی: روستای فهلیان». *مسکن و محیط زیست*، شماره ۱۳۱، صص ۹۵-۱۰۷.

محمدی کنگرانی، حنا؛ شایسته، اردشیر؛ حلی‌ساز، ارشک؛ و غنچه‌پور، دیبا (۱۳۹۳)، «ترسیم و تحلیل شبکه اعتماد میان شاغلین بخش گردشگری با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه‌ای (مطالعه موردی: روستای طبل / جزیره قشم)». *مطالعات اجتماعی گردشگری*، سال ۳، شماره ۵، صص ۹۷-۱۲۰.

محمدی کنگرانی، حنا؛ شامخی، تقی؛ و حسین‌زاده، مهناز (۱۳۹۰)، «بررسی و تحلیل شبکه روابط رسمی و غیررسمی میان‌سازمانی با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه‌ای (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویر احمد)». *مدیریت دولتی*، سال ۳، شماره ۶، صص ۱۴۹-۱۶۴.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۶)، *سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵*. تهران: مرکز آمار ایران.

هنمن، رابرت و ریدل، مارک (۱۳۹۳)، *درآمدی بر روش شبکه‌های اجتماعی*. ترجمه حنا محمدی کنگرانی و الهام محمدی. بندر عباس: دانشگاه هرمزگان.

Brandes, U. and Erlebach, Th. (2005), *Network Analysis- Methodological Foundations*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.

Cheong, S. M. (2003), "Privatizing tendencies: fishing communities and tourism in Korea". *Marine Policy*, 27(1): 23-29.

Cillari, T.; Manuela, F.; Luca, C.; Vanessa, M.; Pietro, V.; and Franco, A. (2012), "The use of bottom long line on soft bottoms: an opportunity of development for fishing tourism along a coastal of the Strait of Sicily (Mediterranean sea)". *Ocean and Coastal Management*, 55: 20-26.

Ditton, R. B.; Holland, S. M.; and Anderson, D, K. (2002), "Recreational fishing as tourism". *Fisheries*. 27(3): 17-24.

Helms, R.; Ignacio, R.; Brinkkemper, S.; and Zonneveld, A. (2010), "Limitations of network analysis for studying efficiency and effectiveness of knowledge sharing". *Electronic Journal of Knowledge Management*, 8(1): 53-68.

Higginbottom, K. (2004), *Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning*. Common Ground Publishing Pty Ltd Press, pp. 59.

- Ling Chen, Ch. (2010), "Diversifying fisheries into tourism in Taiwan: experiences and prospects". *Ocean and Coastal Management*, 53(8): 487-492.
- Marsden, P. V. (1990), "Network data and measurement". *Annual Review of Sociology*, 16: 435-463.
- Scott, J. (1992), *Social Network Analysis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Wasserman, S. and Faust, K. (1994), *Social Network Analysis*. UK: Cambridge University.